

**РЕЦЕНЗИЯ ЗА НАУЧНАТА ПРОДУКЦИЯ
НА Д-Р ДОНКА НИКОЛАЕВА МАНГАЧЕВА,
единствена участничка в конкурса за доцент по професионално
направление 2.1 Филология (Синтаксис и прагматика на
португалския език), обявен в ДВ, бр. 16 / 24.02.2012.**

Документацията по конкурса е в пълна изправност и изцяло отговаря на изискванията на ЗНСНЗ. Кандидатката Донка Николаева Мангачева е работила от завършването на висшето си образование като утиверситетски преподавател по португалски език и е преминала през всичките предхабилитационни степени: хоноруван преподавател, асистент, старши асистент, главен асистент. Има успешно защитена докторска дисертация. Освен занятията по практически португалски език и задължителните курсове по синтаксис на простото и сложното изречение в португалския език тя е водила избираеми теоретични курсове по стилистика, прагматика, теория на превода и рецензиране на художествен превод (всичките на базата на португалски езиков материал). Пълният списък на публикациите ѝ е респектиращ: 2 монографии, 34 студии и статии, 3 учебни помагала; не бива да бъдат подминати с мълчание и рецензиите, преводите на художествена литература и съставителството на сборници – всичко това говори за системна и плодотворна творческа дейност, извършена за един сравнително кратък период от 1997 г. до днес. В настоящия конкурс Донка Мангачева участва с една монография, представена като хабилитационен труд, 14 студии и статии, 3 учебни помагала, 1 рецензия, 1 хроника, 2 превода на художествена литература и 2 съставителства на сборници. Те не са консумирани в предишни процедури.

За да избегна повторенията в анализа на предоставената ми научна продукция, ще представя в максимално компактен вид основните проблеми, поставени от авторката, която – веднага трябва да отбележа! – е много последователна в концептуалната си схема и в същото време съумява да се предпази от увлечението да занимава читателя с въпроси, които вече е разглеждала на по-ранните етапи от научното си развитие.

Част от трудовете си г-жа Мангачева е определила като изследвания с теоретико-приложен и съпоставителен характер. Към тях спадат наблюденията над личния инфинитив в португалския език и по-точно над употребата му в полипредикативната верига – наблюдения, запознаващи българския читател със случаите на синтактична синонимия в зоната на инфинитива, а така също със задължителната vs. стилисично маркираната употреба на спрегнатата именна форма. Към разглежданата група трудове спада и статията, посветена на категорията лице, в която се очертават адекватните подходи към описанието ѝ, и съпоставителното изследване на подбудителните португалски изречения с ядрен глагол в именна форма и българските им еквиваленти, които авторката дели по признака

формалност / функционалност. Особено ми се иска да отбележа изследването на епистемичните модални функции на темпоралните морфеми за изразяване на следходност, обвързано по един оригинален начин с въпроса за епистемичната семантика за предположение и умозаключение. Не мога да премина с мълчание и разглеждането на въпроса за функционално-комуникативните стойности на обръщението в португалския език, защото по мое лично убеждение въпросът за обръщението е едно от най-слабите звена на нашата лингвистика, стремяща се да „опази” и разграничи изречението от апелативните форми и конструкции в стила на най-старите традиционни описания.

Теоретичните убеждения на г-жа Мангачева са добра основа за създаването на учебни пособия, в които тя проявява изключителен усет при подборката на подходящи текстове за обучението по португалски език, а така също и безспорни лексикографски умения.

При всеки сериозен лингвист могат да се разграничат от една страна множествата от теоретични убеждения, които той изповядва, а от друга – конкретната теоретична база, изградена от него при съдването на дадено изследване. Точно такава конкретна теоретична база е предложена в монографията на Донка Мангачева *Диалогичното единство подкана-отговор (върху материал от португалския език)*, представена като хабилитационен труд. Намирам, че това е най-сериозното постижение на кандидатката и на него трябва да бъде посветено основното внимание при оценяването на научната ѝ продукция.

И така, д-р Донка Мангачева е представила един интересен и прецизно изработен труд, който би привлякъл вниманието на всеки специалист или любител на лингвистиката и специално на лингвистичната прагматика. В него единият тип разглеждани речеви изяви са обозначени в заглавието като *подкана*, а още на първа страница и като *подбуда*. Струва ми се, че вторият термин е по-подходящ и за заглавието, първо, защото той отразява понятие с по-широк обем (подканата може да се разглежда като вид подбуда, следователно тук става дума за отношение род – вид) и, второ, защото подобни изследвания, посветени на други езици, има вече в нашата лингвистика и те всички се обединяват с термина *подбуда*. Имам предвид дисертацията на Л. Лесничкова за подбудителните конструкции в унгарския език в сравнение с българския и множеството съпоставителни изследвания на руския и българския език, свързани с подбудата (рус. *побуждение*). И още един довод: в българския синтаксис, а и не само в него, се е утвърдил терминът *подбудителни изречения*, а разглежданият тук първи елемент на изследвания двучлен се оформя именно в съответствие с този семантико-синтактичен модел.

Авторката е избрала един модерен подход, в който наред с интеграцията на съществуващи вече идеи се преосмислят множество от тях и това е гаранция за осъществяването на една комплементарност, която, от

своя страна също е гаранция – гаранция за реализацията на по-пълна дескрипция с по-голяма обяснителна сила.

Тук искам да отбележа и още един силен момент в изследването. Обърнала специално внимание на втория компонент от разглежданото диалогично единство подкана-отговор, авторката се удържа в онова пространство на наблюдението, което Е. Падучева нарича стереоскопична ситуация, т.е. ситуация, в която говорещият или страничният наблюдател имат достъп до съзнанието на адресата. И това се постига чрез очертаването на функционално-комуникативните стойности на ответната реплика, а така също на нейните повърхнинни характеристики.

Когато се говори за комуникация, обикновено изследователят обръща поглед към устното слово. Но не всеки изследовател се стреми да уточни отношението си към устното слово и към начините на неговото интерпретиране на различни диалогични равнища. Д. Мангачева много точно заявява, че прибъгва към нещо като транскрипция на междуличностната комуникация, при която книжовната реализация превъзмогва до известна степен незавършеността и дифузността на живата реч. Този въпрос винаги ме е вълнувал, защото той е свързан с необикновената способност на човешкото съзнание да оперира с конструкции с размити граници. И тук намирам потвърждение на тази мисъл, макар и формулирана по друг начин от Лейкф и Тенън, които издирват субективизираните схеми за провеждане на раговора.

В по-нататъшното изложение ще се спра по-подробно на първата част на хабилитационния труд, съдържаща теоретико-методологическите основи на изследването. Веднага ще заявя, че тези основи са едновременно и основания, защото в изграждането им има не само логика, но и мотивационен момент. Той е свързан с ориентацията на авторовия интерес не само към речевата дейност на комуникантите, но и към надредната социална интеракция, към която обръщат поглед най-изтъкнатите мислители в областта на философията на езика – имам предвид, напр., книгата на А. Богуславски *Linguistics – Philosophy Interface*. Авторката отчита и психологическата гледна точка, според която процесът на вербален обмен се подчинява, между другото, и на невъзможността за некомуникация. Без специално да го споменава, тук тя фактически се докосва деликатно до два големи въпроса на съвременната философия на езика – до въпроса за негативните изходни позиции при наблюдението, намиращ отражение в негативните дефиниции, в негацията на определени потенци и възможности в езиковата комуникация, в нулевите изследователски хипотези и т.н. и до въпроса за така наречената негентропия, отрицателната ентропия, свързана с невъзможността да се формулират точно определени езикови и поведенчески парадигми. Именно идеите на това виждане за същността на езика и езиковата комуникация породиха нашумялата напоследък непарадигматична граматика (Т.

Николаева) и различните граматички на малките думички. Да, това не са разсъждения на авторката, това са мои мисли, възникнали при размисъл над написаното от нея. А какво по-ценно може да има в един труд от подбудата към размисъл и надграждане на хрумвания и идеи?

Едно от най-допадащите ми качества на авторката е не само споменаването, но и държането постоянно под око на многопластовата структура както на отделния изказ, така и на цялата комуникативна ситуация, в която говорещ и слушащ могат да се различават силно по наличието или отсъствието на потребност от междуличностен контакт. Допада ми и очертаването на аксиологичните параметри на речевата дейност и особено твърдението ѝ, че описанието и съдържанието на речевия продукт следва да е съобразено с всички равнища на езиковата употреба.

Една от най-важните постановки на авторката е твърдението, че всеки речев акт в зоната на определено диалогично пространство отваря ново пространство за подходящ акт на отглас. А именно това е основата на интерактивния ефект върху слушащия, който е много добре проследен в работата. Що се отнася до въпроса за недвусмисленото окачествяване на речевия акт въз основа на дадено изречение или съвкупност от изречения, нямам никакви съмнения. Вярно е, че самото произнасяне на речевия акт е важен комуникативен и прагматичен фактор, но той не всеки път може да бъде еднозначно оценен, дори в ясно конситуативно обкръжение. Затова всъщност авторката говори за пределните възможности на теорията за речевите актове. Признаването на ограничените в известен смисъл възможности на теорията на речевите актове, колкото и парадоксално да изглежда, подчертава нейния не слаб, а силен вариант, защото реално показва възможностите за използването на обяснителната ѝ сила в езиковите интерпретативни дескрипции. Именно това ми дава основание напълно да се съглася, че „пренесени към емпиричния материал на изследването, изложените ... теоретични позиции” предизвикват редица въпроси, които, според мен, са напълно логично извлечени от предшестващите ги разсъждения и са абсолютно правилно подредени в зависимост от вътрешната каузална връзка, която ги обединява.

Една добра теоретична база винаги е способна да осигури и добро конструктивно наблюдение. Такава е картината и в работата, в която авторката пристъпва към описанието на подбудителния изказ в португалския език от конструктивно гледище – освен във формата на подбудително изречение, той може да бъде изграден и като съобщително или въпросително изречение. Тук се добавят и възможностите на невербалната комуникация. Всъщност, по мое мнение, случаят има универсален характер. Не е трудно да се докаже, че подбудителност по описаните начини може да се изрази и на всеки друг език, срв. бълг.: *Подай солта на баща си! – Баща ти не може да стигне солницата. – Не*

виждаш ли, че баща ти търси солта? Или: - *Купи си тази рокля!* – *На твое място аз бих си купила тази рокля.* – *Нима ще пропуснеш възможността да си купиш тази рокля?* И т.н. Не случайно дадох толкова примери с косвени речеве актове. Искане ми се да поспоря с авторката, когато тя някак се „плаши“ от системната тавтологичност на речта и се стреми да насочи мислите си в друга посока. Това вероятно е свързано с по-нататъшните ѝ разсъждения, според които отговорът не се тълкува като речев акт, а като функционална дискурсивна квалификация, а така също с терминологичното уточнение, според което се разграничават редът в комуникативния обмен и съдържанието на извършения речев акт. Признава се, че в началната реплика присъстват единствено изкази с директивна стойност, а в ответната – с комисивна, асертивна, експресивна и – също като в началната реплика – с директивна стойност. С подреждането на стойностите не мога да не се съглася, но все пак съм по-склонна да приема позицията на Колшански, който отнася към речевите действия и отговора. Защо поставям този въпрос? Защото мисля, че няма дълбинно противоречие между тавтологичността на речта и на самия език като иманентно негово качество (вж. напр. цит. съч. на Богуславски), от една страна, и възможността на една комисивна, асертивна и проч. реплика да бъде също като директивната градивен елемент на речевия акт и – нещо повече! – сама да бъде инициращ фактор на нов речев акт.

В съвременната наука обикновено не се спори за концепции, изискването е авторът да бъде последователен в собствената си концепция. Д-р Мангачева в това отношение е безупречна. Тя е последователна и убедителна в рамките на своята концепция и нейно право е да се придържа към нея или след време да я преосмисли. Ако правилно съм разбрала прочетеното, мисля си, че г-жа Мангачева след време ще се съсредоточи повече върху генериращата роля на ответната реакция в диалога, защото тя вече е склонна да отчита неговата прагматична кохерентност и пронизващите го причинно-следствени връзки. А това е едно обширно изследователско поле, в което тя, надявам се, ще разгърне още повече своите лингвистични възможности.

Изключително интересна е частта, озаглавена *Словесната реакция на адресата*. По нея нямам абсолютно никакви съмнения и забележки. И само за да не я подмина с мълчание, ще отбележа, че наред с приемането на говорещия за доминираща фигура на комуникативното въздействие, г-жа Мангачева е убедена, че подценяването на адресата обезсмисля разбирането за речевото събитие като междусубектно начинание.

Авторката отделя специално внимание на комуникативния успех. Тя недвусмислено акцентира върху осъзнаването на значението на акта от слушателя, което се свежда до идентификация на извънречевата сила на подадения изказ и до приемане на речевия акт като изява на говорещия с цел да предизвика действието, заложено в пропозицията. Тя стига много

логично до разбирането за взаимодействието като колективна дейност, която следва да бъде анализирана и в плана на социалната ѝ организация.

Планът на социалната организация на диалога въобще и на диалогичния двучлен подбуда – отговор в частност не може да бъде добре представен без отчитане на координирането на действията на участниците. Това става чрез изясняване на редица фактори, в това число на тяхната кооперативност или конфликтност. И тази част на работата приемам напълно, още повече, че, ако се съди по цитатите, авторката споделя някои мои мисли по този въпрос и не мога да не призная, че винаги е приятно да видиш съмишленик в лицето на един толкова перспективен научен работник.

Естествено е да се говори за комуникативни цели и стратегии, когато в центъра на вниманието ни е подбудата. По този въпрос са писали много автори и от текста на изложението личи, че д-р Мангачева е прелистила солидно количество страници, докато избере най-подходящия начин за тяхното изясняване в приложение към подбудителните речеви актове. Тя е съумяла да подбере автори, които наистина са в комплементарно отношение помежду си, и да се опре на една солидна теоретична база, в центъра на която е Ван Дейк с неговото *стратегическо разбиране на дискурса* – онази оптимална величина, която се проявява в изключителната перцептивност на говорещите по отношение на глобалната интерпретация на речевите действия. Така се ражда оригиналната и изключително ценна идея, че изходът на словесното междуличностно взаимодействие е съвместен продукт, който не съвпада задължително с целите на всеки от участниците, но е оформен с общите им усилия.

В частта *Единството в дискурса* става ясно, че авторката взема от теорията на речевите актове „тезата за комуникативното действие като волева, преднамерена изява на комуникативната компетентност, но поставена в интерактивни речеви структури (което теорията на речевите актове не може да обхване). Предложената програма се стреми да обеме комплексната същност на дискурса и да я пречупи през концептуалната основа на прагматиката (контекст, интенция, инференция)”. По-ясно не би могло да се каже.

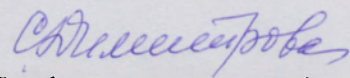
В работата е добре мотивирана възможността за приложение на модела за изследване на езиковия корпус. Моето впечатление от описанието на конкретния материал във втората част е напълно положително. Не мога да не отбележа, че силно ме респектира очистеното и точно представяне на дихотомията *експлицитно – имплицитно*, приложено към съгласуването, несъгласуването и моделирането на взаимодействието, а така също при комбинирането на интерактивните ходове. Д-р Мангачева е съумяла да ни представи едно многостранно описание на диалогичното единство *подкана – отговор*, при което многоаспектността е синтезирана, т.е. тя органично обединява

конструктивните характеристики, семантичните параметри, социално-психологическата и прагматичната основа на изследваните езикови формации. От всички изводи на авторката най-силно ценя убеждението ѝ, че „изходът от словесната интеракция е съвместен продукт на взаимозависим избор – той не е заслуга на отделен участник в диалога и не съвпада със заложените в него цели”.

Като участничка в предварителното обсъждане на хабилитационния труд на д-р Мангачева мога да кажа, че тя, въпреки високата оценка, която ѝ бе дадена и тогава, се е вслушала много внимателно в забележките и препоръките, които ѝ бяха направени и е приела голяма част от тях. Това обяснява факта, че в тази рецензия аз нямам никакъв принципиален спор с нея. Отделните моменти, които ние тълкуваме по различен начин, показват само, че в случая се обсъжда труд на един лингвист, твърдо отстояващ собствените си позиции. В този си окончателен вид монографията на д-р Донка Мангачева е едно безспорно постижение в теоретично отношение и в описанието на един фрагмент на португалския език. Тя свидетелства за изключителната осведоменост на авторката, за нейната научна добросъвестност и за умениято ѝ да изгражда сериозен научен текст. Свободното опериране с теориите и постановките на автори от различни школи и направления показва стабилната ѝ ориентация в съвременната лингвистика и нагласата ѝ да работи със самостоятелно изградени модели за адекватно описание и обяснение на строго очертани лингвистични сюжети.

В цялостната си професионална дейност като преподавател и автор на научни трудове д-р Донка Николаева Мангачева се проявява като добре осведомен, изключително трудолюбив и способен научен работник, умело обвързващ теоретичните си изяви с преките задачи на преподаването на португалския език. Тя има всички необходими качества за участие в конкурса за доцент и аз се обръщам към членовете на почитаемото Научно Жури с молба да подкрепят кандидатурата ѝ с положителен вот.

София, 25.06.2012.

Подпис:
(Проф., д.ф.н. Стефана Димитрова)